

آموزش و پرورش و توسعه‌ی نهاد

منوچهر ذوالفقاری

کارشناس ارشد جامعه‌شناسی

دبیر دبیرستان‌های نهاد

اشاره

این مقاله از مجموعه مقالاتی است که جهت شرکت در همایش توسعه‌ی ملی و نهاد (بهمن ۱۳۸۹) تهیه شده است. نویسنده‌ی مقاله همشهری پژوهشگر آقای منوچهر ذوالفقاری (متولد روستای گل حیدر نهاد) دارای لیسانس علوم اجتماعی و کارشناسی ارشد در رشته‌ی جامعه‌شناسی از دانشگاه قم، آن را جهت بررسی و درج در فرهنگان ارسال داشته است که اینک با حذف بخش‌هایی از آن که کلی و غیر مرتبط با نهاد است، به نظر شما خوانندگان محترم می‌رسد.

«فرهنگان»

چکیده

در این مقاله نگارنده به بررسی نقش و تأثیر آموزش و پرورش بر توسعه‌ی منطقه‌ی نهاد پرداخته است. از طرف دیگر آموزش و پرورش را در خصوص مسائل اجتماعی، هم در علت‌یابی و هم در برخورد و رفع مشکل، اساسی‌ترین محور به شمار آورده است. زیرا اندیشمندان ریشه‌ی اغلب مشکلات، نابه‌سامانی‌ها، نارسایی‌ها و بحران‌های اجتماعی را در نظام و فرایند آموزشی جست‌وجو می‌کنند.

در زمینه‌ی نقش آموزش و پرورش، ابتدا به مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف مجموعه‌ی آموزش و پرورش اشاره کرده و در نهایت، با جمع‌بندی و ذکر چند پیشنهاد عملی، مقاله را به پایان برده است.

الف) مقدمه

«اگر به کسی یک ماهی بدهید یک وعده غذایی را تأمین کرده‌اید. اگر به او ماهی‌گیری بیاموزید غذای تمامی عمرش تأمین شده است. اگر به سال آینده می‌اندیشید بذر بپاشید. اگر به ده سال آینده فکر می‌کنید نهالی بنشانید. اگر در فکر صد سال آینده هستید به آموزش و پرورش مردم بپردازید. با کاشتن بذر یک بار خرمن برخواهید داشت. با کاشتن نهال محصولتان ده برابر خواهد شد. با آموزش و پرورش مردم محصولتان صد برابر خواهد شد.» [لیونیگستون، ۱۳۶۸: ۷]

«آموزش و پرورش یک نهاد اجتماعی است که از زندگی جمعی و گروهی به وجود آمده است. به عبارت ساده‌تر آموزش و پرورش زاینده‌ی محیط اجتماعی است. هر جامعه آموزش و پرورش خاص خود را دارد. بنابراین محیط اجتماعی است که به سازمان آموزش شکل می‌دهد و آن را برای تربیت انسان‌های مورد نیاز جامعه آماده و مجهز می‌کند و تمام تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در هر جامعه‌ای از تحولات و تغییرات آموزشی و انقلاب‌های فرهنگی آن جامعه ناشی می‌شود.» [فرجاد، ۱۳۷۰: ۲۹]

با این مقدمه‌ی کوتاه اگر آموزش و پرورش را در رابطه با مسائل اجتماعی اساسی‌ترین محور به شمار آوریم سخن و عملی گزاف نخواهد بود، چرا که در تحلیل مسائل اجتماعی، هم در علت‌یابی و هم در برخورد و رفع مشکل، ناگزیر از توجه به زمینه‌ی آموزش و پرورش هستیم.

آموزش و پرورش رسمی در ایران با قدمتی بیش از صد سال بخش مهمی از منابع تاریخ معاصر کشور را به خود اختصاص داده است. اما با این وجود اکنون با

بغرنج‌ترین مشکلات و چالش‌ها مواجه است، به گونه‌ای که بسیاری از اندیشمندان ریشه‌ی اغلب مشکلات، نابه‌سامانی‌ها، نارسایی‌ها و بحران‌های اجتماعی را در نظام و فرایند آموزشی جست‌وجو و معرفی می‌کنند...

(ب) طرح مسئله و هدف تحقیق

امروزه انجام تحقیقات اجتماعی در ابعاد ملی و منطقه‌ای و در زمینه‌های مختلف آن، به منظور شناسایی و حل مشکلات اجتماعی گام مهمی به شمار می‌رود و پیشرفت و تعالی جامعه به انجام چنین تحقیقات علمی وابسته است. معرفی و بررسی نقش و تأثیر نهاد آموزش و پرورش بر توسعه‌ی منطقه‌ی نهاد و عنوان مقاله‌ی حاضر است و هدف از آن بررسی علمی و ارائه‌ی راهکارهای عملی متناسب با موضوع است. شناخت دقیق مسئله می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های آتی مسئولان و مجریان برای پیشبرد اهداف متعالی و توسعه‌ی منطقه گام مؤثری باشد، که گفته‌اند: «هر که عیب خود شناخت اندر استکمال خود دو اسبه تاخت».

(ج) آموزش و پرورش و توسعه‌ی نهاد

«وقتی به تمدن چند هزار ساله‌ی منطقه‌ی نهاد و دستاوردهای هنری آن از اشیای شش هزار ساله‌ی گیان گرفته تا به امروز نظر می‌افکنیم و یا به عظمت باستانی این شهر و پیشرفت‌های صنعتی و اقتصادی آن در دوره‌های مختلف می‌نگریم به این نتیجه می‌رسیم که بی‌شک در این شهر چه قبل از اسلام و چه بعد از اسلام نهادها و مراکز فعال مختلفی وجود داشته است.» [افراسیاب‌پور، ۱۳۸۱: ۳۵۶]

بی‌گمان، شهر نهاد در گذشته‌های دور و نزدیک همراه با روستاهای اطرافش، جایگاه ممتازی داشته و در تاریخ کهن کشور در مقطعی نیز پایتخت حکومت ساسانیان بوده است. ولی متأسفانه بعدها به دلایل مختلف حرکتی معکوس و نزولی داشته و به وضع فعلی در آمده و این در حالی است که در این دوران ابزار لازم را

جهت شکوفایی و توسعه داشته است. بدون شک یافتن علل این عقب‌ماندگی می‌تواند راه‌گشای برنامه‌ریزان و مسئولان منطقه باشد.

علمای علوم اجتماعی اعتقاد دارند که امروزه توسعه بیشتر درون‌زا و بیشتر از عوامل و ویژگی‌های درونی جامعه تأثیر می‌پذیرد تا از عوامل و ویژگی‌های بیرونی. همچنین اعتقاد دارند که برای رسیدن به توسعه برنامه‌ریزی ضرورت دارد. به استنباط اکثر اقتصاددانان برنامه‌ریزی برای توسعه شامل پنج مرحله است:

۱. انگیزه و آمادگی روانی و استنباط از فرایند توسعه؛
 ۲. اطلاع و آگاهی از راه‌های مختلف نیل به توسعه؛
 ۳. انتخاب بهترین راه یا راه‌های ممکن و تدوین استراتژی توسعه؛
 ۴. اجرای راهبردها و استراتژی نیل به توسعه؛
 ۵. ارزش‌یابی مستمر و برطرف کردن نقاط ضعف برنامه‌ی توسعه پس از اجرا.
- امروزه برنامه‌ریزی برای توسعه‌ی هر منطقه از کشور باید با توجه به شرایط، قابلیت‌ها، ظرفیت‌ها و استعدادها همان منطقه باشد، زیرا در غیر این صورت آن برنامه‌ریزی محکوم به شکست است. توسعه، به مفهوم «فرایند مشارکت مردمی» در استفاده‌ی بهینه از منابع موجود برای پاسخ‌گویی به نیازها در جهت رشد و شکوفایی استعدادهای جسمانی - روانی و اجتماعی، خود دارای سه عنصر اساسی است:
- یک. جامعه و مردم، که در واقع متولی، منبع، موضوع، هدف و وسیله‌ی توسعه‌اند.
 - دو. نظام آموزشی، چه در سطح عمومی و چه در سطح عالی که مولد و مروج شناخت علمی لازم برای توسعه‌اند.
 - سه. دولت، مجریان و برنامه‌ریزان که ناظر و سازمان‌دهنده‌ی برنامه‌های توسعه‌اند. ناگفته پیداست که نقش آموزش و پرورش در توسعه (یعنی نهادی که مولد و مروج شناخت علمی لازم برای توسعه است) مورد بررسی قرار می‌گیرد.
- اگرچه ادارات آموزش و پرورش مناطق مختلف زیر مجموعه‌ی سازمان و در

مرحله‌ی بعد زیر نظر وزارتخانه هستند و از سیاست‌های کلان و برنامه‌ریزی‌ها و جهت‌گیری‌های نظام آموزشی تبعیت می‌کنند و دارای استقلال ظاهری نیستند ولی مسئولین و برنامه‌ریزان منطقه‌ای می‌توانند با توجه به استعدادها، ظرفیت‌ها، شرایط، توان و نیاز هر منطقه تغییراتی را در ساز و کارهای مجموعه تحت هدایت خود ایجاد کنند، به نحوی که منافاتی با سیاست‌گذاری کلان نداشته باشد. اینک به بیان برخی از مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف آموزش و پرورش منطقه در جهت توسعه‌ی نهاد می‌پردازیم.

۱. نقاط قوت، قابلیت‌ها و فرصت‌ها

- وجود نیروهای تحصیل کرده، متخصص و متعهد در گرایش‌ها و رشته‌های مختلف تحصیلی؛
- کوشا و ساعی بودن قشر فرهنگی در عرصه‌های مختلف تعلیم و تربیت و برخورداری آنان از وجدان و انضباط کاری قابل تحسین؛
- وجود قشر عظیم دانش‌آموز با قابلیت و توان یادگیری بالا جهت درونی‌سازی ارزش‌ها و هنجارهای متناسب با توسعه‌ی منطقه که می‌توان آن‌ها را سرمایه‌ی انسانی نامید؛
- وجود فضای فیزیکی یا مدارس با تجهیزات نسبتاً مطلوب در بیشتر مناطق شهری و روستایی؛
- وجود تفکر مثبت در دیدگاه اولیای دانش‌آموزان و خانواده‌ها نسبت به آموزش و پرورش (یعنی نهاد تأثیرگذار بر روند تعلیم و تربیت)؛
- تأکید بر مدرسه‌محوری در انجام برنامه‌های مختلف تعلیم و تربیت؛
- وجود افراد خیر و نیکوکار در سطح شهرستان که آمادگی هر گونه همکاری، اعم از مالی و حمایتی، با برنامه‌های آموزش و پرورش و مدارس را دارند؛

- وجود مدیرانی لایق، کارآمد و مجرب در برخی مدارس منطقه که دلسوزانه مشغول انجام فعالیت‌های تعلیم و تربیت‌اند و ...

۲. نقاط ضعف و تهدیدها

- توجه بیش از حد به درصد قبولی، کمیت و آمار و ارقام که منجر به افت کیفیت تحصیلی می‌شود.

- وجود نیروهای حق‌التدریس و سرباز معلم در بدنه‌ی آموزش و پرورش که با فنون معلمی آشنایی اندکی دارند و این امر ممکن است به نوبه خود به کیفیت آموزش لطمه وارد کند. زیرا معلمی فن و هنر والایی است و احتیاج به تخصص دارد.

- وجود وسایل گرمایشی مستعمل و ناکارآمد در برخی از مدارس که بر روی کیفیت آموزش و تحصیل اثرگذار خواهد بود.

- کم‌کاری و نبود انگیزه‌ی کافی در نزد برخی معلمان به دلایل معیشتی و داشتن شغل دوم؛

- روز آمد نبودن دانش برخی از معلمان و عقب‌ماندگی از علوم روز؛

- جذاب نبودن محتوای بعضی از دروس در مقاطع مختلف تحصیلی؛

- هماهنگ نبودن آموزش‌های نظام آموزشی با نیازهای نظام اقتصادی؛

- کم‌توجهی به بازآموزی معلمان به علت کمبود منابع مالی؛

د) نتیجه‌گیری و پیشنهادها

برای توسعه‌ی یک منطقه فاکتورها، علل و عوامل متعددی مورد نیاز است که در متن

تحقیق به آن‌ها اشاره شد، از جمله:

- مردم آن منطقه، که در واقع هدف و وسیله‌ی توسعه‌اند.

- نظام آموزشی عمومی و عالی که مولد و مروج توسعه‌اند.

- نهادها و ارگان‌های دولتی آن منطقه که برنامه‌ریز، مجری و ناظر توسعه‌اند.

هر کدام از این عوامل برای رسیدن به ابعاد کمی، کیفی و اجتماعی توسعه دارای کارویژه‌های خاص خود هستند که به نظر می‌رسد نقش آموزش و پرورش در این میان بسیار حساس و کلیدی است. چرا که خمیرمایه و شالوده‌ی اساسی جامعه برای توسعه، یعنی نیروی انسانی را در بهترین سال‌های عمر که توان یادگیریشان بالاست (دانش‌آموزان) در اختیار می‌گیرد و با استفاده از پتانسیل درونی خود یعنی متخصصین رشته‌های مختلف درسی در مقاطع مختلف به ایفای نقش می‌پردازد. وظیفه‌ی آموزش و پرورش است که نیازهای اجتماعی جوانان را درک کند و آن‌ها را برای تأمین آن نیازها و اینکه در آینده‌ی جامعه خود ثمربخش باشند پیرورد.

اگر آموزش و پرورش اهدافی مناسب برای شکل‌گیری زندگی جوانان داشته باشد، آن‌ها را به یادگیری، پیشرفت، شناخت بیشتر و احساس شخصیت اجتماعی از طریق انجام کارهای مفیدی که به عهده گرفته‌اند و به آن ایمان دارند، سوق خواهد داد. به طور خلاصه فردی که تحصیل کرده باشد و تغییراتی در افکار و افعال او رخ دهد قادر است کالاها و خدمات بیشتر و بهتری تولید کند، درآمد مناسب‌تری تحصیل نماید و درآمدهای خود را عاقلانه‌تر مصرف کند، یعنی آموزش توانایی نیروی کار را در وی می‌افزاید، به او قدرت انتخاب بهترین متغیرهای مناسب و ممکن را می‌دهد، قدرت ابداع و قدرت تشخیص مهارت او را بیشتر می‌کند و در نهایت وی را از بهره‌وری تولید و توسعه برخوردار می‌سازد.

با ذکر چند پیشنهاد این بحث را به پایان می‌رسانیم. ابتدا، چند پیشنهاد در "سطح کلان":

- ایجاد اصلاحات لازم در ساختار نظام آموزشی؛
- برنامه‌ریزی برای جذاب کردن محتوای برخی از کتاب‌های درسی؛
- اهتمام و توجه جدی به بازآموزی معلمان و مجهز کردن آن‌ها به علوم روز؛
- توجه و اهتمام جدی به کیفیت، به جای کمیّت و درصد قبولی زیرا این امر

باعث کاهش هزینه‌های جامعه و مسائل و مشکلات خروجی‌های آموزش و پرورش در آینده خواهد شد.

و اما چند پیشنهاد در سطح منطقه:

- تشکیل تیم ویژه، متشکل از کارشناسان زبده در زمینه‌ی برنامه‌ریزی برای توسعه‌ی منطقه و مسائلی که به آموزش و پرورش مربوط می‌شود؛
 - هدایت پایان‌نامه‌های تحصیلی دانشجویان منطقه در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا به سمت مسائل آموزش و پرورش در جهت توسعه‌ی منطقه؛
 - تشکیل یک تیم قوی پژوهشیِ خبره و کارآمد، به منظور شناسایی و حل مشکلات به وجود آمده در زمینه‌ی مسائل آموزشی و پرورشی.
 - برنامه‌ای در زمینه‌ی توسعه موفق است که اولاً بدون باشد و ثانیاً حداقل سالی یک مرتبه به ارزیابی و شناسایی نقاط ضعف و قوت و برطرف کردن نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت خود پردازد. به عبارت دیگر، همواره باید این دغدغه وجود داشته باشد که آیا برنامه به اهداف خود دست یافته است یا خیر؟ بنابراین داشتن یک برنامه‌ی منظم و زمان‌بندی شده برای توسعه، ضروری به نظر می‌رسد؛
 - چاره‌اندیشی برای مسئله درصد قبولی و تکیه بر آمار و ارقام صرف، با حضور کارشناسان جهت بالا بردن کیفیت تحصیلی؛
 - بازآموزی معلمان در زمینه‌ی شیوه‌های نوین تدریس در راستای بالا بردن کیفیت آموزش و تحصیل؛
 - تأسیس و ایجاد هنرستان کشاورزی و هدایت دانش‌آموان مستعد و علاقه‌مند جهت تحصیل در این مکان.
- منطقه‌ی نهاوند به برکت وجود آب و هوای مناسب، خاک حاصل‌خیز، نزولات

جوئی، رودخانه‌ی گاماسیاب و سایر رودخانه‌ها و منابع آبی برای توسعه در بخش کشاورزی مستعد است.

- سرمایه‌گذاری بیشتر برای هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای، زیرا این نوع آموزش‌ها توسعه‌ای به حساب می‌آیند و با نیازهای نظام اقتصادی تناسب دارند؛
- شناسایی و هدایت دانش‌آموزان مستعد و نخبه در زمینه‌های مختلف علمی و سرمایه‌گذاری بیشتر در جهت شکوفایی استعدادهای آن‌ها.

منابع و مآخذ

- ۱- ازکیا، مصطفی، جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران، انتشارات اطلاعات، چاپ سوم، تهران ۱۳۷۰
- ۲- ازکیا، مصطفی، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی توسعه‌ی روستایی ایران، انتشارات اطلاعات، چاپ دوم، تهران ۱۳۷۰
- ۳- افراسیاب‌پور، علی‌اکبر، جغرافیای تاریخی نهاد، انتشارات زهیر، قم ۱۳۸۱
- ۴- باتومور، تی بی، جامعه‌شناسی، ترجمه‌ی سیدحسن منصور و سیدحسن حسینی کلجاهی، شرکت سهامی کتاب‌های جیبی، چاپ سوم، تهران ۱۳۵۷
- ۵- تقوی، نعمت‌الله، جامعه‌شناسی روستایی، انتشارات پیام نور، چاپ اول، تهران ۱۳۷۴
- ۶- راد، فیروز، تحلیل مسائل اجتماعی ایران (جزوه‌ی درسی)، دانشگاه تبریز، دانشکده‌ی علوم انسانی و اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، ۱۳۷۳
- ۷- راسخ، شاپور، تعلیم و تربیت در جهان امروز، مؤسسه‌ی انتشارات امیرکبیر، چاپ دوم، تهران ۱۳۴۷
- ۸- شهبازی اسماعیل، «منابع پایه و توسعه‌ی کشاورزی پایدار با اتکا بر دانش بومی»، فصل‌نامه‌ی فرهنگان، سال سوم، شماره‌ی یازدهم، بهار ۱۳۸۱
- ۹- طایفی، علی، «مقدمه‌ای بر توسعه‌ی منابع انسانی در ایران»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره‌ی ۷۰-۶۹، ۱۳۷۱
- ۱۰- فرجاد، محمدحسین، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ناشر دانشگاه تربیت معلم، چاپ چهارم، تهران ۱۳۷۰

- ۱۱- لیونینگستون، آرتور. ا، سیاست اجتماعی در کشورهای در حال توسعه، ترجمه‌ی حسین عظیمی، ناشر وزارت برنامه و بودجه، چاپ اول، تهران ۱۳۶۸
- ۱۲- ناظم اردکانی، «آموزش و پرورش و اقتصاد سالم»، فصل‌نامه‌ی آموزش علوم اجتماعی، دوره‌ی سیزدهم، شماره‌ی ۲، زمستان ۱۳۸۸
- ۱۳- یوسف‌پور جهان، «آموزش و پرورش و انتظارات جامعه»، فصل‌نامه‌ی آموزش علوم اجتماعی، دوره‌ی سیزدهم، شماره‌ی ۴، تابستان ۱۳۸۹

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی